

СОЛЬОНОВА О. О.,

ад'юнкт кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.14:343.122

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛОГО

У науковій статті досліджено основні проблеми, з якими стикаються слідчі під час підготовки до проведення допиту потерпілого, та запропоновано шляхи їх вирішення, а також внесені обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення положень Кримінального процесуального кодексу України та методики підготовки слідчих до проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит потерпілого.

Ключові слова: потерпілий, показання, допит потерпілого, докази, обставини в кримінальному провадженні.

В научной статье исследованы основные проблемы, с которыми сталкиваются следователи при подготовке к проведению допроса потерпевшего и предложены пути их решения, а также внесены обоснованные предложения по совершенствованию положений Уголовно-процессуального кодекса Украины и методики подготовки следователей к проведению такого следственного (розыскного) мероприятия как допрос потерпевшего.

Ключевые слова: потерпевший, показания, допрос потерпевшего, доказательства, обстоятельства в уголовном производстве.

The scientific article is devoted to the basic problems faced by the investigators in preparation for the interrogation of the victim and there were suggested the ways of solving them, also there were made reasonable suggestions to improve the positions of the code of criminal procedure and methodology of preparation for the investigators to conduct such investigative (search) actions, such as an interrogation of victim.

Key words: victim, testimony, victim's interrogation, evidence, circumstances in criminal proceedings.

Вступ. Допит потерпілого – одна з найбільш поширених та основних слідчих дій, яка являє собою спосіб отримання, засвідчення та перевірки такого виду доказу, як показання потерпілого. Практичний досвід доводить, що в організації і проведенні допиту потерпілого виявляється безліч недоліків, у результаті чого можуть бути встановлені обставини, які виключають відповідальність обвинуваченого або, навпаки, доводять винуватість у скоєнні кримінального правопорушення.

Питання щодо підготовки та проведення допиту та удосконалення його процесуальних, організаційних, тактичних аспектів у різні періоди досліджувалися у працях Ю. Аленіна, Р. Белкіна, В. Весельського, С. Давиденка, В. Галагана, В. Коновалової, В. Кузьмичова, М. Михеєнка, О. Переверзи, С. Стахівського, В. Тертишника, П. Цимбала, В. Шепітька, С. Шейфера тощо. Попри те, що зазначена проблема достатньо розроблена науковцями, існує необхідність подальшого її вивчення та вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей підготовки проведення допиту потерпілих, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення положень Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України та методики підготовки слідчих до проведення такої слідчої дії, як допит потерпілого.

Результати дослідження. Важливе значення для ефективного проведення допиту потерпілого має його правильна організація, яка полягає у всебічному вивченні матеріалів кримінального провадження, відомостей про особу допитуваного, місце і час проведення, складанні розгорнутого плану, визначенні питань щодо створення відповідних умов з метою здійснення згаданої слідчої дії тощо [1, с. 39–41].

Основним моментом у підготовці до допиту є вивчення особи потерпілого. Як відзначає О.О. Закатов, від того, наскільки всеохоплююче слідчий вивчить його особу, особливості психіки, залежить успіх та результативність допиту [2, с. 19–20]. Обсяг та методи такого вивчення залежать від мети допиту та обставин вчинення кримінального правопорушення.

Дані про особу потерпілого дають змогу висувати слідчі версії та формувати моделі події, що відбулася. Здійснення досудового розслідування за наявності достатніх даних про потерпілого ство-

рює, як відзначає В.Ю. Шепитько, належні умови для «вибору режиму проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, встановлення психологічного контакту з постраждалою особою, визначення рівня психологічного впливу, побудови тактичної платформи та реалізації найбільш оптимальних тактичних засобів (тактичних операцій, систем тактичних прийомів, криміналістичних рекомендацій та ін.)» [3, с. 20].

Варто зазначити, що під час дії КПК 1960 р. окремі науковці звертали увагу на те, що відомості про особу потерпілого необхідно віднести до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Наприклад, В.Т. Маляренко відзначав, що бажано включити до предмета доказування «обставини, що характеризують особу потерпілого і його поведінку у докримінальній і кримінальній ситуаціях: «Це б сприяло більшій об'єктивності розслідування справи і встановлення ступеня вини обвинуваченого, а також призначенню справедливого покарання» [4, с. 82].

Засновник кримінальної віктимології О.М. Джужа у своєму дослідженні зауважив, що ґрунтовне всебічне вивчення жертв злочинів необхідне, оскільки значна кількість потерпілих опиняється в такій ролі через небезпечну для них, але вимушену поведінку (наприклад, у разі виконання службового чи громадського обов'язку). Крім того, узагальнення даних про потерпілих допомагає встановити реальну об'єктивну кримінальну ситуацію та передбачити її соціальні наслідки [16, с. 19].

У кримінально-процесуальному законодавстві деяких країн до предмету доказування входять відомості про особу потерпілого. Наприклад, у п. 3 ч. 1 ст. 96 КПК Республіки Молдова вказано, що під час кримінального переслідування та розгляду справи у суді підлягають доказуванню відомості про особу постраждалого [5].

Видається доцільним ст. 91 чинного КПК доповнити положенням про те, що у кримінальному провадженні підлягають доказуванню обставини, які характеризують потерпілого та його поведінку до вчинення і після вчинення кримінального правопорушення.

Важливим питанням є обрання місця проведення допиту потерпілого. Законодавець надає можливість слідчому самостійно визначати це місце залежно від обставин кримінального провадження. Тобто допит здійснюється за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці, за погодженням з особою, яку мають намір допитати (ч. 1 ст. 224 КПК).

Допит малолітніх потерпілих доцільніше проводити в обстановці, яка добре знайома і звична для допитуваного, – дитячому садку, школі чи житлі неповнолітнього або близьких йому осіб. На думку Н.В. Павлюк, кабінет слідчого не буде вдало обраним місцем для допиту неповнолітніх молодших вікових груп. Як альтернативу, науковець рекомендує використовувати спеціально обладнаний кабінет психолога, куди слідчий може викликати допитуваного разом із законними представниками та іншими учасниками кримінального провадження [6, с. 189].

Допит неповнолітніх старших вікових груп, навпаки, варто проводити в кабінеті слідчого, оскільки офіційна, ділова обстановка в поєднанні з роз'ясненням слідчого про необхідність розповісти все, що неповнолітньому відомо, підкреслює важливість того, що відбувається, і налаштовує допитуваного на надання повних та правдивих показань [7, с. 448–449].

Одним з елементів підготовки до проведення допиту потерпілого є вирішення питання про те, хто із вказаних у законі осіб братиме участь у проведенні допиту. Вирішуючи його, слідчий повинен враховувати, що, відповідно до ч. 1 ст. 226 КПК, допит малолітнього або неповнолітнього потерпілого проводиться в присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

Положення цієї норми про присутність законного представника малолітнього або неповнолітнього потерпілого під час його допиту кореспондується з ч. 1 ст. 59 КПК. Якщо потерпілим є неповнолітня особа, до участі в процесуальній дії разом із нею залучається її законний представник.

Відповідно до ч. 2 ст. 44 КПК, законними представниками потерпілого можуть бути батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки й піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний.

Із положенням ч. 1 ст. 226 КПК не узгоджується висловлена в юридичній літературі думка, що присутність законного представника, педагога або психолога є обов'язковою під час допиту неповнолітньої особи віком до чотирнадцяти років [6, с. 191]. Це під час дії КПК 1960 р. допит неповнолітнього свідка та потерпілого віком до чотирнадцяти років (за розсудом слідчого – віком до шістнадцяти років) проводився в присутності педагога, а за необхідності – лікаря, батьків чи інших законних представників.

На наш погляд, доцільно поновити такий порядок. Обов'язкова присутність, наприклад, батьків, при допиті неповнолітніх потерпілих віком старше чотирнадцяти років іноді призводить до того, що вони відмовляються давати показання.

Видається, що доцільно змінити редакцію п. 1 ст. 226 КПК. У цій нормі варто вказати, що допит неповнолітньої особи віком до чотирнадцяти років (за розсудом слідчого – віком до шістнадцяти ро-

ків), проводиться в присутності педагога або психолога, а при необхідності – лікаря, батьків чи інших законних представників.

Потерпілий має право давати показання рідною мовою або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно, коштом держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження (п. 9 ч. 1 ст. 56 КПК).

Тому, якщо потерпілий не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження, слідчий зобов'язаний вжити заходів щодо залучення перекладача до проведення його допиту. Перед проведенням цієї слідчої (розшукової) дії слідчий повинен пересвідчитися в особі та компетентності перекладача, у відсутності підстав для його відводу, з'ясувати питання про його стосунки з підозрюваним, потерпілим, свідком і роз'яснити його права і обов'язки. Ми підтримуємо пропозицію Т.М. Кузик, що слідчий має виносити постанову про призначення особи перекладачем [8, с. 12].

У зв'язку з розглядом зазначеного питання варто звернути увагу на те, що перекладач особисто або його родичі, близькі особи можуть бути зацікавлені в результатах кримінального провадження. Це може стати причиною того, що перекладач надасть завідомо неправильний переклад, який полягає в перекрученні змісту усного мовлення під час перекладу показань потерпілого. Неправильний переклад матиме місце і при замовчуванні перекладачем під час здійснення перекладу важливих фактичних обставин справи [14, с. 954].

Завершальним етапом підготовки до допиту потерпілого є складання плану його проведення. Він є частиною загального плану досудового розслідування, а тому має складатись з огляду на наявні у кримінальному провадженні відомості. Безплановість допиту тягне за собою безсистемність постановки запитань, їхню неповноту, що негативно позначається на якості розслідування [9, с. 103].

План допиту сприяє систематизації з'ясованих обставин і цілеспрямованості допиту. Планування відіграє суттєву роль у підготовці та проведенні допиту. Як відзначає О.В. Ряшко, планування слід розглядати як «сукупність складних розумових операцій, що спрямовані на формування завдань розслідування та визначення найбільш раціональних й ефективних шляхів їхнього розв'язання, котрі забезпечують всебічне і повне доказування по кримінальній справі» [10, с. 411].

До проведення допиту потерпілого слідчий може отримати інформацію про те, що він має фізичні та психічні недоліки, через які виникає сумнів щодо його можливості правильно сприймати обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Необхідно звернути увагу на те, що у ст. 242 КПК не зазначено, що у такому разі слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи. Водночас у кримінально-процесуальному законодавстві багатьох країн регламентовано питання про обов'язкове призначення експертизи за таких умов. Наприклад, у ч. 5 ст. 143 КПК Республіки Молдова зазначено, що експертиза призначається та проводиться в обов'язковому порядку з метою встановлення психічного та фізичного стану потерпілого, якщо виникає сумнів щодо його спроможності правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, та давати показання щодо них [5].

У п. 4 ст. 228 КПК Республіки Білорусь вказано, що призначення та проведення експертизи обов'язкове, якщо необхідно встановити психічний або фізичний стан потерпілого, коли виникає сумнів у його спроможності правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, та давати показання [11].

Такі самі положення закріплені у п. 4 ст. 200 КПК Киргизької Республіки, п. 4 ст. 288 КПК Республіки Туркменістан, п. 5 ст. 173 КПК Республіки Узбекистан.

Також у разі необхідності перевірки наданої інформації призначають психофізіологічну експертизу, засобом здійснення якої є комп'ютерний поліграф. Законність застосування поліграфа викликає безліч суперечок у дослідженнях науковців. Цей різновид експертизи не включено до переліку головних видів судових експертиз. Проте зазначений перелік не є вичерпним: згідно з п. 1.2. Інструкції Міністерства юстиції України «Про призначення та проведення судових експертиз», з метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики експертні установи можуть організовувати проведення інших видів експертизи (крім судово-медичної та судово-психіатричної) [17, с. 172–186].

Обстеження на поліграфі може проводитися до початку допиту, як тактичний прийом із метою отримання орієнтуючої інформації, спонукання до дачі показань або після його проведення (з метою оцінки отриманої під час допиту інформації). Можливе також використання поліграфа безпосередньо під час допиту.

Вважаємо, що ст. 242 чинного КПК також потрібно доповнити положенням, що експертиза призначається та проводиться в обов'язковому порядку для встановлення психічного та фізичного стану потерпілого, якщо виникає сумнів щодо його спроможності правильно сприймати обставини, що мають значення для кримінального провадження, та давати показання щодо них.

Варто зазначити, що під час дії КПК 1960 р. окремі науковці звертали увагу на те, що питання про призначення експертизи для з'ясування психічного стану потерпілого потребує врегулювання.

Водночас у п. 3 ч. 1 ст. 69 КПК було відзначено, що особи, які, згідно з висновком судово-психіатричної чи судово-медичної експертизи, через свої фізичні або психічні вади не можуть правильно сприймати факти, що мають доказове значення, і давати показання щодо них, не можуть бути допитані як свідки. Науковці звертали увагу на те, що правила п. 3 ч. 1 ст. 69 КПК щодо призначення такої експертизи свідку, зважаючи на зміст ст. 167 цього Кодексу, на потерпілого не поширюються [15, с. 32].

Оскільки питання щодо призначення потерпілому експертизи у разі сумніву в його психічному здоров'ї законодавцем не було врегульовано, роз'яснення надав Пленум Верховного Суду України у постанові від 2 липня 2004 р. № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» [12, с. 305–312].

У п. 22 цієї постанови йшлося про те, що у разі призначення і проведення експертизи суду належить з'ясувати думку потерпілого та його представника щодо її необхідності і доцільності, а також забезпечити їх активну участь у підготовці питань, що виносяться на розгляд експерта. Призначення судово-психіатричної експертизи щодо потерпілого з поміщенням до стаціонарного медичного закладу можливе лише за його згодою, а щодо неповнолітнього віком до 14 років – за згодою його законних представників.

М.А. Погорецький та В.І. Сліпченко слушно відзначали, що така позиція Пленуму Верховного Суду України не відповідає закону, оскільки чинний КПК не містить норм, які б регулювали питання щодо призначення як амбулаторної, так і стаціонарної судово-психіатричних експертиз потерпілому [15, с. 32].

В юридичній літературі також пропонувалось закріпити в ч. 2 ст. 69 КПК можливість проведення психологічних експертиз для визначення здатності не тільки сприйняття фактів, що мають доказове значення, але і запам'ятовування та відтворення їх, оскільки це є більш точним формулюванням, ніж те, що є в нинішній редакції цієї статті [13, с. 11].

Висновки. Підготовчі дії, що передують процесу допиту потерпілого, є достатнім підґрунтям для досягнення успіху в отриманні повної та достовірної інформації. Насамперед, необхідно детально ознайомитись з усіма матеріалами кримінального провадження: визначенням кола осіб, вивченням обставин події, що включають в себе аналіз місця, способу, причини вчинення злочину; зіставлення відомостей, наданих іншими учасниками події; збором відомостей про потерпілого (характеристика з місця роботи, інформація від сусідів про умови проживання та поведінку в побуті). Далі треба обрати найефективніший спосіб встановлення психологічного контакту, продумати структуру (план) проведення допиту (вирішення місця, часу, режиму його здійснення), скласти перелік запланованих питань (уважно вислухати розповідь, дати змогу розповісти детально про себе, налаштувати на бесіду питанням, що демонструють інтерес до життя та особистості; питання про обставини події; уточнюючі питання та усунення суперечностей у свідченнях). Деякі слідчі за браком часу розпочинають допит, не ознайомившись із матеріалами, не підготувавшись, як слід, що призводить до суттєвих упущень обставин та необхідності проведення повторного допиту, який є небажаним. Тому професійний підхід, ретельна підготовка є гарантією отримання достатніх первинних результатів під час проведення розслідування.

Список використаних джерел:

1. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: [учеб. пособие] /В.Е. Коновалова. – Х.: Консум, 1999. – 157 с.
2. Закатов А.А. Тактика допроса потерпевшего на предварительном следствии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.717 «Криминалистика» /А.А. Закатов. – Одесса, 1971. – 31 с.
3. Шепітько В.Ю. Вивчення особи потерпілого в криміналістичних цілях: напрями та межі // Державна політика у сфері захисту прав потерпілого від кримінальних правопорушень в Україні: матеріали «круглого столу», 25 квіт. 2013 р. / редкол.: В.І. Борисов, Б.М. Головкін та ін. – Х.: Право, 2013. – С. 18–20.
4. Малярєнко В.Т. Конституційні засади кримінального судочинства / В.Т. Малярєнко. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 320 с.
5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lex.justice.md/viewdoc.php?id=326970&lang=2>.
6. Павлюк Н.В. Проблеми підготовки до допиту неповнолітніх під час досудового розслідування / Н.В. Павлюк // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Борисов та ін. – Х.: Право, 2013. – Вип. 25. – С.186–196.
7. Руководство по расследованию преступлений: науч.-практ. пособие / А.В. Гриненко, Т.В. Каткова, Г.К. Кожевников и др. – Х.: Консум, 2001. – С. 448–449.
8. Кузик Т.М. Теоретико-правові та процесуальні аспекти участі перекладача у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та кримі-

налістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Т.М. Кузик ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2014. – 20 с.

9. Стахівський С.М. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства. Вибрані твори / С.М. Стахівський. – К.: Бізнес Медіа Консалтинг, 2010. – 276 с.

10. Ряшко О.В. Допит свідка та потерпілого на стадії досудового розслідування: юридично-психологічний аспект // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 409–415.

11. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mvd.gov.by/?guid=133823>.

12. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 02.07.2004 р. № 13 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. – К., 2010. – С. 305–312.

13. Переверза О.Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О.Я. Переверза ; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2000. – 19 с.

14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1104 с.

15. Погорецький М.А. Складні питання, що виникають при призначенні судово-психіатричної експертизи / М.А. Погорецький, В.І. Сліпченко // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 8. – С. 30–35.

16. Кримінологічна віктимологія: [Навчальний посібник] / [Моїсєєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін.]; за заг. ред. проф. О.М. Джужі. – К.: Атіка, 2006. – 352 с.

17. Орлов Ю.Ю. Використання поліграфа під час досудового слідства // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – № 4. – 2014. – С. 172–186.

ХАРКОВЕЦЬ Ю. М.,

здобувач

(Університет державної фіскальної служби України)

УДК 343.285

ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У статті розглянуті історичні аспекти становлення і розвитку інституту судових рішень в кримінальному процесі у різні часові періоди української державності. Проаналізовані мовні підходи до термінів, пов'язаних із інститутом судових рішень. Досліджені пам'ятки права і нормативно-правові акти, в яких врегульовано цей інститут.

Ключові слова: еволюція, судові рішення, інститут судових рішень, вирок, кримінальний процес.

В статье рассмотрены исторические аспекты становления и развития института судебных решений в уголовном процессе разных часовых периодов украинской государственности. Проанализированы словесные подходы к терминам, связанным с институтом судебных решений. Исследованы памятки права и нормативно-правовые акты, в которых урегулирован этот институт.

Ключевые слова: эволюция, судебное решение, институт судебных решений, приговор, уголовный процесс.

In the articles considered historical aspects of becoming and development of institute of court decisions are in a criminal process in different sentinel periods of the Ukrainian state system. The linguistic going is analyzed near terms, court decisions related to the institute. Investigational sights of right and normatively legal acts this institute is well-regulated in which.

Key words: evolution, court decision, institute of court decisions, sentence, criminal process.

